PROBLEM "SAMORAZISKAVE" IN PRAVE AKCIJSKE RAZISKAVE Z GILLIJEVEGA VIDIKA

Srečo Dragoš

Izhajajoč iz *Gillija*, bi se mogoče dala stvar takole pojasniti: "Samoraziskava", razumljena kot končna stopnja raziskovanja (z največ pozitivnimi določili od vseh drugih vrst raziskav, po *B. Mesec*, glej gornji članek) je dejansko mit, in sicer v tolikšni meri, v kolikor gre za predpostavko spojitve akterjevih in raziskovalčevih vlog znotraj skupine ("spojenost ali šibka diferenciranost obeh vlog", *B. Mesec)*, kar je zgolj nadaljnja logična stopnja pravih akcijskih raziskav (tip 7 je izveden iz tipa 6). In še več: če je to res, ali bi iz tega lahko sklepali, da akcijske raziskave, ker (vsaj idealnotipsko) implicirajo "samoraziskovalne" postopke, s tem negirajo raziskovanje samo?

Gilli sicer zelo poudarja, da za raziskovanje ni treba biti profesionalni raziskovalec in da je temeljni pogoj pravega raziskovanja ukinitev delitve dela na fizično (zbiranje materiala itd.) in umsko delo (končna obdelava podatkov itd.). Vendar to ne vodi v "samoraziskovanje" (v smislu nediferenciranosti vlog), na kar izrecno opozarja v sklepu svoje knjige (*Gilli*, 1974; podčrtal S. D.), kjer svari raziskovalce pred izgubo identitete in jih opozarja "da je cilj družbenega raziskovalca, strokovnjaka-kot-raziskovalca - lastna strokovnost" (ibid. 247). S tem je mišljeno, da naloga raziskovalca ni le vplivanje na akterje, torej akcija, pač pa tudi obratno - povratno vplivanje ("retroakcija" po Gilliju) na področje znanosti.

> "Protislovje med teorijo in prakso mora raziskovalec razmisliti in razrešiti znotraj raziskovanja... Ostati v raziskovanju, zavedajoč se, da je to še vedno, pri današnjem stanju družbenih odnosov, posredovanje odstopka (cesije) moči... - posredovanje, ki je narejeno na osnovi izdelave in uporabe teoretskih orodij" (ibid.).

Iz tega se vidi, da je za *Gillija* bistvo (akcijskega = pravega) raziskovanja v tem, da se distribuira moč raziskovalcev (delegirana od naročnika) na akterje in šele v tem je njihova deobjektivizacija. Na področju raziskovanja kot

spoznavne dejavnosti pa je ukinitev delitve dela (fizično-umsko, teoretično-praktično, raziskovalno-akcijsko) zgolj sredstvo in pogoj deobjektivizacije, ne pa cilj ali vzrok. V zvezi s tem je posebej poudarjeno tisto, "kar bi morala biti meja delitve dela v raziskovanju" (ibid., 244): to je postulat, "da samo tisti, ki je fizično delal, lahko sodeluje s polno znanstveno kompetenco v zaključnem intelektualnem delu".

"Pa vendar, teoretično znanje je potrebno, da bi se raziskovanje dobro izvajalo, in vsako novo raziskovanje je treba presojati ne samo po prispevku, ki ga daje preobrazbi situacije, pač pa tudi po prispevku, ki ga lahko da znanstveni spoznavi družbenih pojavov" (ibid. 245).

Torej:

1. Raziskovanje, če hoče to (p)ostati, mora biti še vedno spoznavna dejavnost (nepogrešljivost teorije, znanstveni pristop, prispevek znanstvenemu vedenju itd.); gre za početje, ki proučuje svoj predmet neodvisno od subjektivnih resnic, katerega interes je torej objektivna resnica - objektivnost je tu merilo uspelosti tega početja. Šele to je pogoj, da se ohrani "lastna strokovnost", da je sploh možna "retroakcija" itd.

2. Distribucija moči na akterje, ki so v tradicionalnem raziskovanju zgolj objekti.

3. Pogoj te distribucije moči je distribucija raziskovalnih vlog tudi med akterje (ukinitev delitve dela se mora "razmisliti in razrešiti znotraj raziskovanja" - *Gilli*), hkrati pa je verjetno nujna tudi distribucija akterskih vlog med raziskovalce. Bistvo torej ni stapljanje, pač pa distribuiranje vlog, se pravi njihova porazdelitev po različnih nosilcih (akterji, raziskovalci).

S tem se doseže dvoje:

- preseže se delitev dela med enimi in drugimi (umsko-fizično itd.) in s tem v zvezi delitev moči;

- raziskovanje v strokovnem (znanstvenem) smislu se ne izniči, pač pa ohrani.

Šele s tem postane *Gillijeva* zahteva po pristranskem (angažiranem) in objektivnem (znanstvenem) raziskovalcu

realna. "Samoraziskovanje" je namreč ne izpolnjuje, ker s stapljanjem (= izničenjem) vlog pade zgolj v samo-raziskovanje ali pa zgolj v samo-akcijo. To pa je stanje, ki ga pravo akcijsko raziskovanje šele skuša preseči. "Samoraziskovanje" namreč predpostavlja kolektivno entiteto, v kateri ni več različnih vlog (raziskovalnih, akterskih), pač pa "vsi delajo vse". To je utopični konstrukt (ki ga zavrača celo *Gilli* kot orto-marksist), podoben ideji samoupravljanja, kjer naj bi prav tako vsi delali vse in odločali o vsem (rezultat: manipulacija in anarhija), namesto, da bi vsakdo počel le tisto, za kar je sposoben, ter odločal le o tistem, kar ga neposredno zadeva. Da je to mogoče, je seveda potrebno imeti delitev dela in točno opredeljene vloge (pristojnosti, odgovornosti), hkrati pa distribucijo moči po različnih subjektih (demokratično ali poliarhično). Nasprotje tega je koncentracija moči v enem subjektu, ki druge vodi in odloča namesto njih.

Kot so v tradicionalnih raziskavah vse raziskovalske vloge združene v enem in istem subjektu-raziskovalcu (oz. zgolj med raziskovalci), vse akterske pa v akterjih, prav tako so v "samoraziskovanju" vse raziskovalske vloge združene v istem subjektu in isto je z akterskimi vlogami.

Seveda še vedno o(b)staja vprašanje, zakaj taka "samoraziskovalna" oziroma "samoakcijska" skupina ne bi bila zmožna znanstveno-objektivnega pristopa k raziskovanju (če je, recimo, možno, da ima potrebna znanja), kot je tudi vprašljivo, če medsebojna distribucija (akcijskih in raziskovalnih) vlog od enega na različne subjekte potegne za sabo tudi redistribucijo moči (kar sugerira *Gilli*). Zdi se, da bi odgovore na ti dve vprašanji bilo smiselno iskati v razlikah med pojmovnim modelom raziskovanja in modelom socialne akcije, oziroma v razlikah med interesi ter potrebami tistih, ki raziskujejo in onih, ki izvajajo socialno akcijo. Potem bi bilo bolj jasno, kaj se zgodi z distribucijo vlog in kje so njene meje.

Sl. 1. ODNOS MED RAZISKOVANJEM IN AKCIJO

Lahko bi rekli, da je osnovna razlika med raziskovalci in socialnimi akterji glede na dejavnosti, ki jih kot takšne opredeljujejo (torej kot raziskovalce, akterje), v interesih, potrebah in sredstvih. Če potrebo razumemo kot pomanjkanje nečesa in težnjo po zadovoljitvi tega pomanjkanja, potem gre pri interesih za nekaj več, namreč za (takšno) dejavnost, ki je usmerjena na zadovoljitev določenih potreb. Interesi torej bistveno zavisijo od narave potreb, vendar to ni dovolj. Da se lahko izvaja dejavnost v smislu zadovoljitve potreb, so potrebni tudi neki objektivni pogoji, ki niso odvisni od (potrebnega) subjekta in ki so družbeno dani (ali pa niso). To so predvsem družbene možnosti in predpostavke za zadovoljitev najrazličnejših potreb (materialna, duhovna sredstva, ustrezne okoliščine itd.), brez katerih ni niti potreb, sploh pa ne interesov. Poleg tega pa je potrebna neka moč, da se interesi lahko uveljavljajo, da sploh kot interesi obstajajo (torej kot potrebe "na delu" oz. kot dejavnost za zadovoljitev potreb).Če je raziskovanje nekaj drugega kot socialna akcija (oz. vsaj ožji pojem socialne akcije), potem tudi potrebe in interesi niso isti, kot tudi ne sredstva, s katerimi interese uveljavljamo. V zvezi s prejšnjo shemo bi bilo to videti takole:

Sl. 2.
DOLOCILA DEJAVNOSTI PRI RAZLICNIH SUBJEKTIH DEJAVNOSTI

SUBJEKT DEJAVNOSTI	DOLOCILA DEJAVNOSTI		
	POTREBA	INTERES	SREDSTVA
akterji	X	akcija za X	družbena moč (in) y_1
raziskovalci	y_1	raziskovanje Y	spoznavna moč

Potreba raziskovalcev je spoznanje problema in s svojo spoznavno močjo (akumulacija znanja + podatki o problemu) lahko uveljavljajo svoj interes. Za razliko od njih pa je akterjem spoznanje rešitve problema le potrebno sredstvo, da uresničijo neke drug(otn)e cilje, na katere je naravnana njihova akcija. Predpostavka je, da ta akcija ne bi bila uspešna (mogoča), če bi rešitev problema ostala neznana; to pomeni, da je družbena moč akterjev premajhna in se jim mora povečati preko spoznavne moči, ki jim jo prispevajo raziskovalci, ko najdejo rešitev problema. Seveda se v resnici stvar zakomplicira, ker moči akterjev, da bi dosegli svoj cilj, praviloma ne poveča rešitev problema pač pa moč nekoga drugega, ki je raziskovanje naročil in kateremu je poznavanje rešitve problema ravno tako pogoj izvedbe njegovih lastnih interesov (slednji so ponavadi različni od akterjevih). To pomeni, da raziskovalci pri zagotavljanju svoje (raziskovalne, profesionalne) potrebe ne morejo biti nevtralni, pač pa so vselej pristranski (zavedno ali nezavedno). Akcijsko raziskovanje naj bi ta problem rešilo tako, da - kot rečeno - preko distribucije vlog spoznavna moč raziskovalcev v resnici služi povečanju družbene moči akterjev in obratno, da preko večje moči akterjev (ki zdaj poznajo rešitev problema in so osveščeni o vseh pasteh raziskovanja) raziskovalci resnično prispevajo k večji učinkovitosti zastavljene akcije, v zvezi s katero se je problem sploh pojavil.

Interes raziskovanja torej ni več določen zgolj s spoznanjem rešitve problema, pač pa tudi z učinkovitostjo akterjev pri doseganju lastnih ciljev oz. z uspešnostjo njihove uporabe rezultatov raziskovanja. S tem gre za vprašanje, katere interese raziskovalci podpirajo oz. na katero stran se

postavijo. Pri akcijskem raziskovanju zato lahko govorimo o skupnih interesih akterjev in raziskovalcev (kljub še vedno različnim potrebam).

Sl. 3.
DOLOCILA DEJAVNOSTI PRI RAZLICNIH SUBJEKTIH DEJAVNOSTI

SUBJEKT DEJAVNOSTI	DOLOCILA DEJAVNOSTI		
	POTREBA	INTERES	SREDSTVA
raziskovalni akterji	X	akcija (x) in raziskovanje (y)	družbena moč in spoznavna moč
akcijski raziskovalci	Y_1	raziskovanje (y) in akcija (x)	spoznavna moč in družbena moč

Če je to v raziskavi-akciji doseženo, je družbena moč, ki jo raziskovalci dobijo od naročnika, uporabljena v akcijskem interesu, ne pa da se moč raziskovalcev, (iz)rabljena zgolj v kontekstu raziskave, potem obrne proti akterjem (preko naročnika npr. ali neposredno že preko raziskovalcev). Iz tega bi lahko sklepali dvoje:

1. "Samoraziskovanje"je nemogoče, ker predpostavlja - ne le enakost interesov (in sredstev) - pač pa tudi enakost potreb in subjektov; če so namreč potrebe za vse enake (x), kako se lahko isti subjekt(i) v tolikšni meri distancira(jo) od lastnih potreb, da uveljavijo tudi interes po cilju y_1 (= rešitev y ≠ cilj x). Za interese namreč velja, kot smo rekli, da so določeni subjektivno, in sicer po potrebah, hkrati pa tudi objektivno, ker jih določajo neke družbene predpostavke, ki morajo biti dane in so neodvisne od subjektovih potreb. To pomeni, da je stvarni problem, ki ga je treba z raziskavo raziskati, lahko v zvezi ne le z objektivnimi vidiki interesa, pač pa tudi z njegovimi subjektivnimi vidiki (vrednote, ideologija, psihološke predpostavke itd., "lastna samoumevnost" skupine po *B. Mescu*)). Prav tu gre za tavtologijo "samoraziskovanja": kako namreč lahko nek nosilec interesa raziskuje stvarni problem, ki ni le problem tistega istega interesa, pač pa hkrati njegova posledica, ob tem, da je rešitev problema tudi posledica istega interesa, ki sploh sproži njegovo raziskovanje? Ali je lahko isti interes (njegov nosilec) vzrok svojega pro-

blema in hkrati vzrok (razlog) njegove rešitve? Ali ne gre pri tem za prepričanje, da je tisti, ki neko družbeno akcijo pripelje v krizo, tudi najbolj kompetenten, da najde rešitev iz nje?

2. Problem moči. Do raziskovanja pride, če nek subjekt, ki ima problem, nima dovolj moči, da bi ga tudi razrešil. Predpostavka je, da intervencija raziskovalcev (= spoznavne moči) poveča družbeno moč (v *Gillijevem* konceptu mora to biti moč progresivnega subjekta, kar pomeni iz raziskovalčevega vidika deobjektivizacijo, iz socialnega pa družbeno akcijo in distribucijo moči). V "samoraziskovanju" pa vprašanje moči vodi v paradoks: nekdo, ki ima problem in je nemočen, da bi ga razrešil, dobi šele s spoznavno močjo (raziskovalci) možnost, da ga razreši in zato se odloči za raziskavo. "Samoraziskovanje" pa predpostavlja, da je tisti, ki je pred problemom brezmočen, hkrati tudi sam izvor dodatne (spoznavne) moči. "Samoraziskovanje" torej pomeni, da je subjekt, ki ima problem, hkrati dovolj močan, da ga sam razreši, tako da sploh ni več jasno, zakaj se takemu subjektu problem sploh pojavi kot problem (če je dovolj močen, da ga razreši sam, torej brez pomoči drugega, potemtakem sploh ni potrebe po raziskovanju; tisti, ki ima dovolj moči za rešitev svojega problema, namreč ne potrebuje njegovega raziskovanja).

Skratka, videti je, da premislek v smislu *Gillijevih* postulatov (o ohranitvi raziskovalčeve identitete ob hkratni distribuciji moči = deobjektivizaciji raziskovalnega objekta) nikakor ne vodi do "samoraziskovanja", pač pa do t.i. <u>pravega akcijskega raziskovanja</u> (kot šestega tipa raziskav po *B. Mescu)*, za katero je značilna obojestranska distribucija vlog akterjev <u>in</u> raziskovalcev. Bistvo distribucije vlog je v tem primeru distribucija <u>moči</u> (ne pa izničenje - stapljanje vlog). Gillijevo poudarjanje, da naj ne bi nihče uporabil rezultatov raziskovanja na račun objekta (npr. naročnik) pomeni pravzaprav to, da je objektu raziskave prepuščen izbor alternativnih rešitev problema, s čimer pravzaprav šele postane subjekt. Čim večja pa je možnost nekoga za izbiro med alternativami, tem večja je njegova družbena moč - in obratno, če nekdo nima na razpolago nobenih alternativ, pomeni, da je brezmočen. Tu ima strokovna moč v kontekstu družbene moči pomembno vlogo, in sicer zato, ker slednjo lahko poveča, kar pomeni, da jo lahko prerazporedi. - Če je npr. v neki raziskavi naročnikov problem v tem, kako (z)manipulirati svoj objekt, pri čemer je naročniku potrebna spoznavna moč, da bi si z njo povečal lastno družbeno moč, potem pomeni prenos (odstop) moči od raziskovalca k objektu prenos spoznavne moči. Objekt, ki je

je v tem procesu deležen, pa je v boljšem, tj. močnejšem položaju od naročnika, kot pa je bil prej (=deobjektivizacija). Raziskovalec, ki tega ne vidi, ali pa, sklicujoč se zgolj na spoznavni interes, to ignorira, za *Gillija* ni raziskovalec, ker nasploh velja:

> "Na porazdelitev posledic pa lahko vplivam samo, če imam potrebno družbeno moč. Strokovnost, kateri smo odvzeli družbeno moč, ki iz nje izhaja, postaja nezainteresirana za izkoriščanje svojih zmogljivosti in se obnaša neodgovorno."[1]

Do tega torej pride, če nekdo raziskovalcu odvzame družbeno moč (npr. politika) ali pa, če se ji raziskovalci sami odpovedo v imenu znan(stven)osti. Alternativa je v odstop(k)u (cesiji) spoznavne moči objektu, česar sicer ne gre razumeti preprosto kot zmanjšanje (te) moči raziskovalcev zaradi povečanja moči objektom, pač pa je tu pomemben prav način, kako se to naredi, saj je videti, da prav način te distribucije moči določa tudi različnost tipov akcijskih raziskav (v taksonomiji *B. Mesca* gre za 4., 5. in 6. tip). Skupno vsem tipom (4., 5., 6.) je, da se to doseže z distribucijo vlog raziskovalcev in akterjev, na kar opozarja *Gilli*, ko pravi, da so ti problemi razrešljivi "znotraj raziskovanja". Teoretična utemeljitev tega bi lahko bila zlasti Marxova (sociološka) razlaga zveze med delitvijo dela in odtujitvijo - ali pa npr. Foucaultova (psihološko-zgodovinska) razlaga razmerij moči (ki se ne generirajo zgolj preko lastninskih in institucionalnih odnosov, pač pa tudi na intergrupnem ter interpersonalnem nivoju, torej ne zgolj na nivoju nadrejeni - podrejeni, ampak tudi med samimi podrejenimi, zlasti preko različnih tehnik; bistvo obstoječega sistema moči s tem ni odvisno toliko od nadrejenih in njihove uporabe moči, pač pa od načinov reprodukcije ne-moči med podrejenimi - v raziskovanju bi to pomenilo, da bistvo nemoči objektov raziskovanja ni toliko v razmerju med njimi in vsemo(go)čnim naročnikom, pač pa predvsem v odnosu raziskovalec-raziskovanec).

Glede omenjenih treh tipov akcijskih raziskav je v zvezi z distribucijo vlog relevantno vpeljati razliko med t.i. pozitivno in negativno (rezistentno) družbeno močjo, s čimer dobimo malce nazornejšo predstavo o različnosti posameznih tipov akcijskih raziskav. S tem se da namreč (shematsko!) ilustrirati zvezo med spoznavno in socialno (družbeno) močjo (pozitivno in negativno). Pri tem gre za teoretično mišljeni pojem moči v smislu pomanjkanja oz. redkosti virov moči, zaradi česar pride do odnosov odvisnosti, ki so pravzaprav oblika tovrstne moči.[2]

Sl. 4. ODNOS MED SPOZNAVNO IN SOCIALNO MOCJO PRI RAZLICNIH VRSTAH AKCIJSKIH RAZISKAV

4. tip: raziskave s sodelovanjem raziskovalcev v akciji

5. tip: raziskave s soraziskovanjem akterjev

6. tip: akcijske raziskave v ožjem pomenu (prave akcijske raziskave)

V tem smislu dopolnjena taksonomija akcijskih raziskav bi bila videti takole:

Slika 5. DOPOLNJENA TAKSONOMIJA AKCIJSKIH RAZISKAV

VRSTE RAZISKAV	M O Č: RAZISKOVALCEV SPOZ.	RAZISKOVALCEV POZIT.	AKTERJEV SPOZ.	AKTERJEV NEGAT.	AKTERJEV POZIT.
3. Raziskave s sodelov. raziskovalca v akciji	+	(+)	-	-	-
4. Raziskave s sodelov. akterjev v raziskov.	+	(+)	+	(+)	-
5. Prave akcijske raziskave	+	+	+	+	+
6. "Samoraziskave" "Samoakcije"	?	?	?	?	?

Sklep: Kot akcijski tip raziskave (v *Gillijevem* smislu vsakršne prave raziskave) bi torej lahko imeli samo 6. tip raziskav, medtem ko "samoraziskave", tudi če jih mislimo kot raziskave, nikakor ne morejo biti akcijske.

OPOMBE

1. Bučar, F., Nerazrešeno protislovje med strokovno in politično močjo, Nova revija, 1986, 48-49, str. 695

2. Tako razumljena moč je aktualna zlasti za individualno raven socialno-akcijskega delovanja, kar se dobro vidi iz Rusove klasifikacije fenotipov moči (gl. Rus, V., Adam, F., 1986, str. 3o). V. Rus: "Posedovanje dobrin še ne pomeni tudi latentne moči tistega, ki ima dobrino v lasti. Lastništvo redkih dobrin pa pomeni, da obstajajo tudi drugi subjekti, ki bi radi imeli takšno dobrino. Njihova želja jih spravlja v odvisnost od tistih, ki imajo dobrino v lasti,

lastnikom pa se imetje redke dobrine sprevrača v latentno moč" (op. cit. str. 29-3o).

LITERATURA

Gilli, G. A., Kako se istražuje, Skolska knjiga, Zagreb 1974

Mesec, B., Vrste akcijskih raziskav, Socialno delo, 27, 1988, 2

Rus, V., Adam, F., Moč in nemoč samoupravljanja. CZ, Ljubljana 1986, str. 3o

Srečo Dragoš, socialni delavec, dipl. sociolog, Višja šola za socialne delavce v Ljubljani, Saranovičeva 5, Ljubljana